

החצר האחורית של משרד החינוך

מצבם של בתי הספר
בכפרים הלא מוכרים:
דו"ח ליקויים, מפגעים ובטיחות

החצר האחורית של משרד החינוך:

מצבם של בתי הספר בכפרים הלא מוכרים

דו"ח ליקויים, מפגעים ובטיחות בבתי ספר בכפרים לא מוכרים

כתיבה: עו"ד אלזה בונייה, עו"ד עביר ג'ובראן

סיוע בכתיבה: מישל אמזלק

תמונות: מ.ו. מפקחים ותברואה

תודות:

לקרן החדשה לישראל על המימון לעריכת המבדקים ולכתיבת הדו"ח;
לוועדי ההורים ולמועצה לכפרים לא מוכרים (קרן אלסיראג' בע"מ) על הסיוע והליווי.

תוכן עניינים

3	מבוא
4	רקע
4	הזכות לחינוך וחובת הרשויות להבטיח את בטיחות המוסדות
5	מצבה של מערכת החינוך הבדואית
6	מעמדם המשפטי של בתי הספר בכפרים הלא מוכרים
7	כשלים מרכזיים בניהול מוסדות החינוך ובמערכת היחסים בין משרד החינוך למועצות האזוריות
9	מסגרת הבדיקה
10	ממצאי המבדקים
10	בטיחות במרחב בית הספר
10	דרכי גישה לבית הספר, חנייה והסעות
11	פסולת וצמחייה בחצר
12	מגרשי ספורט ומתקנים
13	הצללה
13	גדר בית הספר
14	מבנה, תשתיות וציוד
14	ביוב
14	אספקת חשמל ובטיחות מתקני חשמל
16	ליקויים במבנים
17	ריהוט וציוד כיתתי
18	מערכות מיזוג אוויר
18	תברואה והיגיינה
18	חדרי שירותים
19	מתקני שתייה
20	מוכנות לחירום
20	מיגון
20	ציוד כיבוי אש
20	סיכום ודרישות

"מי שהסתובב איתי לפני שבועיים בנווה מדבר, במוסדות החינוך בפזורה, וראה את המראות שאני ראיתי שם – אחרי הביקור הזה אני פשוט התרסקתי כי לא האמנתי למראה עיניי. לא האמנתי למצב שבו התלמידים נתונים, ילדים קטנים, האופן שבו הם לומדים. איך נראה כל המתחם. **אני אומרת לכם, אם הייתי צריכה לשלוח את הנכדה האהובה שלי לבית ספר כמו שאני ראיתי, הייתי אומרת לה, גאיה, תישארי עם סבתא, סבתא מפסיקה לעבוד ומלמדת אותך בבית**".¹

- מירי נבון, מנהלת מחוז דרום במשרד החינוך, פברואר 2026

מבוא

בנגב מתגוררים כ-300 אלף בדואים. לפי הערכות שונות, כ-72% מהם מתגוררים ביישובים מוכרים, וכ-28% מהם – שהם כ-86,000 בני אדם – מתגוררים ב-35 כפרים לא מוכרים, קרי – יישובים שהמדינה מסרבת להכיר בהם או להסדיר מבחינה תכנונית או מוניציפלית, ואינם מצויים בתחום שיפוט של אף אחת מהרשויות המוניציפליות המקומיות או האזוריות. רבים מהכפרים התקיימו עוד לפני הקמת מדינת ישראל; אחרים נוצרו בשנות החמישים, לאחר שהמדינה העבירה בכפייה קהילות בדואיות מאדמות שבהן חיו והחזיקו באופן מסורתי אל שטח מצומצם יותר בצפון-מזרח הנגב, המכונה "אזור הסייג".

בעקבות מאבקים משפטיים וציבוריים הוקמו בחלק מכפרים אלו גני ילדים ובתי ספר, השייכים למשרד החינוך. זאת כחלק מזכותם הבסיסית של ילדי הכפרים לחינוך וכחלק מיישום חוק לימוד חובה, תש"ט-1949. בסך הכל ישנם 17 בתי ספר הממוקמים בכפרים לא מוכרים, שלושה מהם תיכוניים, ולמעלה מ-100 גני ילדים. בבתי הספר לומדים כ-10,600 תלמידות ותלמידים בכיתות א'-י"ב, ובגנים לומדים כ-3,400 ילדות וילדים בגילי 3-5.² ילדים רבים מהכפרים הלא מוכרים לומדים בבתי ספר או בגנים שנמצאים ביישובים מוכרים; חלקם נאלצים לעשות זאת בשל מחסור במוסדות חינוך ביישוב שבו הם גרים, ובפרט בשל מיעוט התיכונים והמחסור בבתי ספר לחינוך מיוחד בכפרים לא מוכרים.

ככלל, מוסדות החינוך במדינה מופעלים על ידי הרשות המקומית, המעניקה שירותי חינוך לבתי הספר ולגנים שמצויים בתחום שיפוט. בהיעדרה של רשות מוניציפלית, כמו במקרה של הכפרים הלא מוכרים, האחריות על תפעול מוסדות החינוך נתונה למשרד החינוך. המשרד, מצידו, החליט להעביר את האחריות להפעלתם של בתי הספר והגנים בכפרים הלא מוכרים, כך שמי שמעניק להם כיום את שירותי החינוך בפועל הן רשויות מקומיות שנשכרו לצורך כך – המועצה האזורית נווה מדבר, המועצה האזורית אל-קסום ועיריית ערד, או גופים פרטיים – רשת אורט ומכללת סח'נין.

כיום, בשל הזנחה ארוכת שנים ומחלוקות תקציביות בין משרד החינוך למועצות האזוריות, **מצבם הפיזי הירוד של בתי הספר בכפרים הלא מוכרים הוא אחת מהבעיות הבולטות ביותר במערכת החינוך הבדואית. אולם אין ממצאים רשמיים ותיעוד מסודר ומדויק של היקף וחומרת הליקויים בבתי הספר.**

דו"ח זה מתבסס על ממצאי בדיקות בטיחות מקצועיות וניטרליות, שהזמינה האגודה לזכויות האזרח מחברה חיצונית מקצועית המתמחה בבדיקות מסוג זה. לאחר ביקור פיזי וגיבוש חוות דעת העבירה החברה לאגודה דו"חות אודות מצבם של 11 בתי ספר שנמצאים בכפרים לא מוכרים – תשעה בתי ספר יסודיים ושני תיכוניים.³ בתי הספר האלו מופעלים הן על ידי המועצות האזוריות והן על ידי הגופים

¹ פרוטוקול מס' 38 משיבת הוועדה המיוחדת לפיקוח על תהליכי הסרת חסמים, עמ' 11 (17.2.2026), זמין באתר הכנסת.

² מענה משרד החינוך לבקשת חופש מידע מיום 13.7.2026.

³ חלק מבתי הספר שייכים לשני יישובים שנמצאים בהליכי הסדרה – ואדי אלנעם ורח'מה. בפועל, היקף ההזנחה בהם, המחסור המוחלט בתשתיות תקינות והעובדה כי לא נמצאים בתחום שיפוט של אף רשות מוניציפלית, הופכים אותם דומים יותר במצבם ובמעמדם לכפרים הלא מוכרים, ולשם הנוחות, יכללו עמם תחת כותרת זו.

הפרטיים, ולומדים בהם כ-7,200 תלמידות ותלמידים. כלל בתי הספר מוכרים על ידי משרד החינוך ונמצאים תחת אחריותו,⁴ והם מפוקחים על ידי מנהלת מחוז דרום.⁵

הממצאים של מבדקי הבטיחות מעלים תמונה מחרידה של הפקרת התלמידים לתנאי לימוד קשים ובלתי ראויים בכל אחד ואחד מבתי הספר שנבדקו. עובש שחור על הקירות, שירותים ללא דלתות, תקרות ומתקנים בסכנת קריסה, הצפות ביוב, חוטי חשמל חשופים ופסולת בכמויות ענק בחצר בתי הספר הם רק דוגמאות בודדות למציאות שבה כל היבט והיבט בבתי הספר נמצא במצב הזנחה מתקדם וקיצוני, עד כדי יצירת מפגעי בטיחות ותברואה של ממש. למרות חומרת המצב, הסכנה הממשית לבריאותם ובטיחותם של תלמידי בית הספר, והעובדה כי המחדל המתמשך ידוע לכלל הגורמים הרלוונטיים, לרבות הדרגים הבכירים במשרד החינוך – הנושא לא מטופל.⁶

טרם הצגת הממצאים נביא בדו"ח זה רקע אודות חובות משרד החינוך, מעמד המשפטי של בתי הספר בכפרים הלא מוכרים, מצבה של מערכת החינוך ביישובים הבדואים והכשלים העיקריים במערכת היחסים בין משרד החינוך למועצות האזוריות. בסיכום הדו"ח מוצגות דרישותינו ממשרד החינוך ומן המועצות האזוריות והגופים הפרטיים המפעילים את בתי הספר.

רקע

הזכות לחינוך וחובת הרשויות להבטיח את בטיחות המוסדות

הזכות לחינוך הוכרה זה מכבר כזכות אדם במשפט הישראלי, והיא שזורה כמרכיב מרכזי בתשתית הערכית של השיטה החוקתית בישראל. בשורת פסקי דין עיגן בית המשפט את מעמדה של הזכות לחינוך כזכות חוקתית, וקבע כי חינוך הוא הגורם המשמעותי ביותר בעיצוב דמותו, אישיותו וגורלו של הפרט, וחיוני למימוש יכולותיו וכישרונותיו במסגרת האוטונומיה האישית הנתונה לו.⁷ בהתאם, החוק מטיל חובה על המדינה ועל הרשויות המקומיות יחדיו להבטיח חינוך חובה חנם וגישה לחינוך לתלמידים בגיל שלוש ועד סיום כיתה י"ב, ללא קשר למוצאם, דתם, מקום מגוריהם ומעמדם הסוציו-אקונומי.⁸ דברים אלה מקבלים משנה תוקף כאשר מדובר בחינוך ממלכתי, שעל מטרותיו נמנות הענקת שוויון ההזדמנויות לכל תלמיד ולתלמידה וחתירה לצדק חברתי.⁹

חובתו של משרד החינוך להבטיח לכלל התלמידים חינוך ראוי ושוויוני מתבטאת גם בחובה להבטיח כי **בתי הספר והגנים בטוחים לשימוש**. בהתאם, עמידתו של בית ספר ברמה נאותה של בטיחות ותברואה היא תנאי לקבלת רישיון להפעלתו.¹⁰ נהלי משרד החינוך מחייבים את הרשות המקומית לערוך בדיקה שנתית של תקינות המתקנים והתשתיות בכל מוסד חינוך לקראת פתיחת שנת הלימודים, וזאת באמצעות יועץ בטיחות למוסדות חינוך, שכלול ברשימת עורכי מבדקי הבטיחות המאושרים על ידי משרד החינוך.

⁴ כאמור, בכפרים הלא מוכרים פועלים גם עשרות גנים. מרביתם, בדומה לבתי הספר, נמצאים במצב הזנחה קיצוני ואינם עומדים בתקנים סניטאריים, תברואתיים ובטיחותיים מינימליים ביותר. עם זאת, ממצאי המבדק שעומדים בבסיס דו"ח זה אינם כוללים התייחסות למצב הגנים.

⁵ תקנה 8 לתקנות חינוך ממלכתי (סדרי הפיקוח), תשי"ז-1985.

⁶ ראו למשל, פניות האגודה לזכויות האזרח בנושאים הבאים: [הפסקת מתן שירותים חינוכיים בתיכון ואדי אל-נעם והשבתתו בפועל](#) (14.5.2026); [ליקויים חמורים בגני הילדים בכפר הלא מוכר אלג'רה שבנגב](#) (16.9.2025); [ליקויים תברואתיים ובטיחותיים חמורים בגני הילדים רח'מה](#) (10.12.2023); [מחסור בהצללה במגרש הספורט בבית הספר בכפר אבו קרינאת](#) (9.8.2022).

⁷ בג"ץ 4805/07 **המרכז לפלורליזם יהודי נ' משרד החינוך**, פס' 52 לפסק הדין של השופטת פרקצ'יה (27.7.2018); בג"ץ 5373/08 **אבו לבדה נ' שרת החינוך** (6.2.2011); בג"ץ 7426/08 **טבקה משפט וצדק לעולי אתיופיה נ' שרת החינוך** (31.8.2010); בג"ץ 3752/10 **רובינשטיין נ' הכנסת** (17.9.2014); בג"ץ 1554/95 **עמותת "שוחרי גיל" נ' שר החינוך התרבות והספורט** (11.7.1996).

⁸ סעיפים 6 ו-7 לחוק לימוד חובה, תש"ט-1949; סעיף 3 לחוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000.

⁹ סעיפים 2(8) ו-2(9) לחוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953.

¹⁰ סעיף 9 לחוק פיקוח על בתי ספר, תשכ"ט-1969.

לאחר שמתקבלים הממצאים, הרשות המקומית נדרשת לתקן את הליקויים והמפגעים, ולהעביר למשרד החינוך אישור בדבר מוכנות המוסד.¹¹ גם משרד החינוך בעצמו עורך מבדקי בטיחות יזומים במוסדות חינוך – וזאת לפחות אחת לחמש שנים בכל אחד מהמוסדות.¹² הידיעה אודות קיומם של מפגעים מסוכנים בבית הספר, בלי לוודא כי אכן תוקנו, אף הובילה בעבר להטלת אחריות בנזיקין על גורמים במשרד החינוך.¹³

מצבה של מערכת החינוך הבדואית

מצבה של מערכת החינוך ביישובים הבדואיים ככלל ובכפרים הלא מוכרים בפרט הוא מהחמורים והמוזנחים ביותר בארץ, בהתייחס לגני ילדים ולבתי ספר כאחד. באופן שיטתי, לתלמידים הבדואים בכפרים הלא מוכרים יש נגישות מצומצמת ביותר לשירותי חינוך איכותיים בקרבת מקום מגוריהם, הן בשל מחסור משווע במוסדות חינוך ובמקומות פנויים במוסדות החינוך הקיימים, והן בשל חסמים תחבורתיים כמו אי-הכרה בזכאותם להסעות, תחבורה ציבורית לוקה בחסר באזור ודרכים לא-סלולות שמקשות על הגעה בטוחה למוסדות החינוך. בנוסף, התלמידים נאלצים להתמודד עם נגישות מצומצמת ביותר לתשתיות כמו חשמל, מים, מערכות ביוב, רשת האינטרנט וציוד בסיסי, החיוניים לתפעולו של מוסד לימודים בטיחותי ומתפקד וללמידה ביתית.

לכל אלה השלכות קשות על הישגיהם ועל עתידם של התלמידות והתלמידים הבדואים. הפערים מתחילים כבר בגיל הרך, כאשר שיעור ניכר מהילדים אינו משולב כלל במערכת החינוך: בשנת הלימודים 2022-2023, 5,045 ילדים בגילי גן בחברה הבדואית לא שולבו בגני ילדים, לרבות בגן חובה. משמעות נתונים אלה היא, שאחד מכל שישה ילדים בדואים בגילי שלוש עד חמש (כ-17% מהילדים בגילאים אלה) לא הולך לגן. זאת, בפער ניכר ועצום מהאוכלוסייה היהודית, שבה עומד שיעור הילדים שהולכים לגן על כ-100%. המחסור חמור אף יותר בקרב ילדי הכפרים הבלתי מוכרים, אשר מהווים רק 4.1% מכלל תלמידי הגנים ביישובים הבדואיים, על אף ששיעורם מכלל האוכלוסייה הבדואית בנגב עומד על 28%.¹⁴

מחקרים רבים מצביעים על כך שנפקדותם של ילדים ממערכת החינוך עשויה ליצור חסכים ופערים, אשר באים לידי ביטוי בהמשך בנתוני נשירה מדאגים, בשיעורי זכאות נמוכים לבגרות ובהכנסה נמוכה יותר.¹⁵ ואכן: בשנת הלימודים תשפ"א (2021) נמצא כי אחד מכל שישה (17%) נערים ונערות בדואים בדרום בגילאי 16-17 לא לומד במסגרת חינוכית ידועה כלשהי, לעומת כ-3% בלבד מבני הנוער היהודים והערבים בקבוצת גיל זו. בנוסף, נמצא כי שיעור הנשירה בקרב התלמידים הבדואים עמד על 3.5%, לעומת 1.3% בקרב תלמידי החינוך היהודי.¹⁶

ההבדלים בין האוכלוסיות בהיבטים שונים של חינוך ניכרים גם בשיעור הזכאות לתעודת בגרות. על פי נתוני משרד החינוך לשנת הלימודים תשפ"א (2021), שיעור הזכאים לתעודת בגרות באוכלוסייה הממלכתית-יהודית עמד על 82.5%, באוכלוסייה הערבית הכללית (ללא מזרח ירושלים) הוא עמד על 63.9%, ובקרב הדרוזים – על 69.4%. לעומת זאת, רק 52.1% מתלמידי האוכלוסייה הבדואית סיימו שנה זו עם זכאות לתעודת בגרות.¹⁷

¹¹ חוזר מנכ"ל מס' 468 "סידורי בטיחות במוסדות החינוך" (2.2.2026).

¹² מבדקי בטיחות מדגמיים באתר משרד החינוך.

¹³ ע"א 7008/09 עבד אל רחים נ' עבד אל קאדר (7.9.2010).

¹⁴ פרוטוקול מס' 39 לשיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט מיום 9.5.2023, עמ' 7; שירה קדרי עובדיה, "למרות תוכנית משרד החינוך מ-2017, אחד מכל שישה ילדים בדואים לא הולך לגן", הארץ (7.5.2023); נגביה – מרכז המחקר של האוכלוסייה הבדואית בנגב פרק חינוך – שנתון סטטיסטי עמ' 61-62 (2024) (להלן: נגביה).

¹⁵ מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל אי שוויון בחינוך בישראל (2014).

¹⁶ מרכז המחקר והמידע של הכנסת נתונים על נשירת תלמידים ושיעור למידה בקרב האוכלוסייה הבדואית בדרום (2023); נגביה, עמ' 68.

¹⁷ משרד החינוך, תמונת מצב של מערכת החינוך – שנת הלימודים תשפ"א (2021).

לכך מתווסף מחסור אקוטי במיגון בכפרים הלא מוכרים ככלל ובבתי הספר בפרט, אשר הפך קריטי במיוחד בשלוש השנים האחרונות, ואף עלה בחייהם של ילדים ופגע קשות בגישתם לחינוך בזמני מלחמה.¹⁸ נתונים אלה ממחישים את הפערים המבניים והמתמשכים בין האוכלוסיות ואת הפלייתה של מערכת החינוך הבדואית; על רקע זה, אתגריהם של הילדים רק מתעצמים – עוד בטרם מביאים בחשבון את התנאים הירודים שבהם הם נדרשים ללמוד.

מעמד המשפטי של בתי הספר בכפרים הלא מוכרים

כאמור במבוא, בתי ספר בישראל מופעלים על ידי הרשות המקומית, המעניקה שירותי חינוך לבתי הספר ולגנים שמצויים בתחום שיפוט. שירותים אלו כוללים את העסקתם של בעלי תפקידים שאינם מורים, לרבות סייעות לגנות ועוזרות בבתי הספר ועובדי אבטחה, ניקיון ומינהלה. השירותים כוללים גם עריכת רישום למסגרות החינוך, וכן שירותי תחזוקה ותיקון, החלפת ציוד תקול או שבור, ועוד (להלן יחדיו: **שירותי חינוך**). בהיעדר רשות מקומית, כבעניינם של הכפרים הלא מוכרים, החובה להעניק שירותי חינוך מוטלת על משרד החינוך,¹⁹ והוא רשאי להתקשר עם גוף חיצוני על מנת שיספק שירותים אלו. כך עשה: בכפרים הלא מוכרים שירותי החינוך ניתנים במרבית בתי הספר על ידי המועצות האזוריות הסמוכות – המועצה האזורית נווה מדבר והמועצה האזורית אל-קסום (להלן יחדיו: **המועצות או המועצות האזוריות**), וכן עיריית ערד. שלושת התיכונים מופעלים גם על ידי גופים פרטיים.

מתן שירותי החינוך על ידי המועצות מקורו בהסכם שנחתם בשנת 2005 בין המועצה האזורית אבו-בסמה לבין משרד החינוך, לפיו אבו-בסמה תעניק שירותי חינוך לתושבים הבדואים בנגב, לרבות הכפרים הלא מוכרים.²⁰ בשנת 2012 החליט שר הפנים לפצל את המועצה האזורית אבו בסמה לשתי מועצות אזוריות: המועצה האזורית אל-קסום והמועצה האזורית נווה מדבר.²¹ מאז ועד היום שתי מועצות אלו ממשיכות להעניק שירותי חינוך בכפרים הלא מוכרים. זאת, לא בכובען כרשות מקומית, אלא בכובען כקבלניות שהתקשרו בחוזה עם משרד החינוך: כלומר, המועצות מעניקות שירותי חינוך לתלמידי היישובים המוכרים המצויים תחת תחום שיפוטן, כמו כל מועצה, ובנוסף, הן מעניקות שירותי חינוך גם לאלפי התלמידים תושבי הכפרים הלא מוכרים המצויים מעבר לקו הכחול של המועצות, כקבלניות מטעם משרד החינוך. חלק מתלמידי הכפרים הלא מוכרים מתחנך בגנים ובבתי ספר הממוקמים בכפרים לא מוכרים, וחלקם מתחנך במוסדות החינוך ביישובים מוכרים המצויים בתחום השיפוט של המועצות או ביישובים מוכרים אחרים.

בשנים האחרונות, ההתקשרות בין משרד החינוך למועצות נעשית על ידי קול קורא שמוציא משרד החינוך להפעלת בתי הספר בכפרים הלא מוכרים, והמועצות האזוריות נענות לו. במסגרת ההסכם בין המועצות למשרד החינוך, המשרד מתחייב לממן את הרכיבים הנדרשים להפעלת בתי ספר אלו, ולשפות את המועצות בגין הוצאותיהן. בשונה ממרבית בתי הספר בארץ, במוסדות חינוך רבים בכפרים הלא מוכרים אין תשתיות ביוב, מים או חשמל, וחלקם מופעלים באמצעות גנרטורים. משום שמדובר בכפרים ללא שלטון מקומי, אין גם שירותי איסוף אשפה ושירותים תברואתיים אחרים ביישוב, החיוניים לשמירה על בטיחות ובריאות הילדים. לפיכך, שירותי החינוך שמספקות המועצות משתרעים גם על אספקת סולר לגנרטורים בבתי הספר, פינוי פסולת, שאיבת הביוב המצטבר וגירום הצמחייה.²²

¹⁸ לקריאה נוספת על פערי המיגון בנגב, ראו: נגביה – מרכז המחקר של האוכלוסייה הבדואית בנגב **אי-שוויון מיגוני בחברה הבדואית בנגב** (ינואר 2026); עדן סולומון, "הבדואים בנגב נאלצים לבנות מיגונים מאולתרים – ולהמר על הבית" **הארץ** (2.7.2026).

¹⁹ מתוך **החלטת בית המשפט מיום 28.4.2026** בעת"מ 37413-01-26: "[...] אין חולק על כך ששירותי החינוך צריכים להיות מסופקים לילדים העותרים על פי חוק, היות שהאחריות לעניין זה מוטלת על ידי המדינה, וגם על כך אין חולק".

²⁰ מבקר המדינה, **אספקת שירותים ופיתוח תשתיות – המועצה האזורית אבו בסמה**, עמ' 731 (2011).

²¹ ראו עמ' 3 לתגובת המדינה מיום 9.6.2026 בעת"מ 37413-01-26, **באתר האגודה לזכויות האזרח**.

²² ראו למשל **קול קורא** של משרד החינוך למתן שירותי חינוך בכפרים הלא מוכרים והמרכיבים המתוקצבים בו: 'תקצוב רשויות מקומיות הסמוכות לצירי באר שבע-ערד ובאר שבע-דימונה, המספקות שירותי חינוך לילדי הפזורה הבדואית הסמוכה – תשפ"ז'.

כיום, נווה מדבר ואל-קסום מפעילות יחדיו 13 בתי ספר בכפרים הלא מוכרים בנגב – 11 בתי ספר יסודיים וחטיבות ביניים ושני תיכונים. מתוכם, נווה מדבר מפעילה 11 בתי ספר, ואילו אל-קסום מפעילה רק שניים. שני התיכונים מופעלים גם על ידי גופים פרטיים (רשת אורט ומכללת סח'נין), אך למיטב הידיעה, המועצות גם שותפות במתן שירותי החינוך בתיכונים אלו.²³ בסך הכל, בשנת הלימודים תשפ"ו (2025-2026) למדו בבתי הספר הללו כ-7,900 ילדים בכיתות א'-י"ב.²⁴ **מוסדות אלו הם שעומדים בבסיס דו"ח זה.**

כשלים מרכזיים בניהול מוסדות החינוך ובמערכת היחסים בין משרד החינוך למועצות האזוריות

המצב הקטסטרופלי שיוצג בדו"ח זה מלמד על שני כשלים מרכזיים באופן ניהולם של בתי הספר בכפרים הלא מוכרים: ראשית, נראה כי **ההתקשרות בין משרד החינוך לבין המועצות אינה נותנת מענה מספק להסדרת חלוקת האחריות והתקצוב**, שכן פעם אחר פעם מתגלעות מחלוקות באשר לפרטים מהותיים, ובהם היקף התקציבים והאחריות המוטלת על כל אחד מהצדדים. שנית, **משרד החינוך אינו ממלא באופן מספק את אחריותו כגורם הממשלתי המרכזי והמקצועי האמון על מערכת החינוך ועל חינוכם של ילדים בגיל חינוך חובה**: חרף הסמכויות הנתונות לו, המשרד נוטה להתנער מאחריותו במצבי משבר ואינו עושה שימוש מספק בסמכויותיו כדי להבטיח את מתן השירותים החינוכיים ואת תקינותם של מוסדות החינוך. להמחשת כשלים אלה, נעמוד על מספר מקרים מהשנים האחרונות:

בשנה שעברה הוגשה עתירה בשמם של 15 ילדים בגיל גן, בדרישה כי מנהלת מחוז דרום במשרד החינוך והמועצה האזורית אל-קסום יפעלו לאלתר לחידוש פעילותו של גן ילדים המצוי בכפר לא מוכר. אי-ההסכמות בין המשרד לבין המועצה האזורית הובילו לכך שהגן נסגר בעיצומה של שנת הלימודים, והותיר 35 ילדים בגילי 3-5 ללא מסגרת חינוכית במשך קרוב לחצי שנה, מבלי שהוצעה להם כל חלופה מעשית אחרת. בית המשפט אילץ את המשיבות לגבש הסכמות ולפתוח מחדש את הגן, והוא ממשיך לפעול עד היום.²⁵

במקרה אחר הוגשה עתירה נגד משרד החינוך והמועצה האזורית נווה מדבר, לאחר שמחלוקות תקציביות ביניהן הובילו להשבתתו של מערך ההסעות באמצע שנת הלימודים – מערך ששירת למעלה מ-20,000 תלמידים – והותיר אותם בביתם חודשים ארוכים במצטבר. כתוצאה מכך, משרד החינוך החליט להוציא את הסמכות להפעלת ההסעות מידי המועצה, ולהתקשר בהסכם עם חברה חיצונית.²⁶

בינואר האחרון עתרה האגודה לזכויות האזרח לבית המשפט המחוזי לאחר ששירותי החינוך בכפרים הלא מוכרים הופסקו ביוזמת המועצה האזורית נווה מדבר באמצע שנת הלימודים, בשל סכסוך תקציבי מתמשך בינה לבין משרד החינוך. לטענת המועצה, הפסקת מתן השירותים נכפתה עליה משום שמשרד החינוך אינו עומד בהתחייבויות התקציביות ופוגע ביכולתה לנצל את תקציבי החינוך הקיימים. עוד טענה כי התנהלות משרד החינוך מובילה את המועצה לגירעונות עמוקים, ומשום שהיא מועצה ענייה מלכתחילה, אשר מספקת שירותים מוניציפליים לא רק לתושביה אלא גם לעשרות אלפי תושבים מהכפרים הלא מוכרים – היא נמצאת על סף תהום כלכלי ואינה יכולה לספק שירותי חינוך כנדרש ללא שינוי בתקצוב הניתן ממשרד

²³ ביחס לתיכונים, אופן חלוקת התפקידים בין הגופים הפרטיים, המועצות האזוריות ומשרד החינוך הוא עמום למדי, וניכר כי גם הגופים עצמם אינם בטוחים מה הגדרת תפקידם. כך למשל, עד לאחרונה מועצה אזורית נווה מדבר סיפקה בשגרה לתיכון ואדי אלנעם שירותי תחזוקה ותברואה, בעוד מכללת סח'נין הייתה אמונה על הפעלת השירותים החינוכיים והלוגיסטיים של התיכון. עם זאת, המועצה חדלה לפני כמספר חודשים מאספקת שירותים אלו, בטענה כי עשתה זאת ללא התקשרות חוזית עם משרד החינוך, ובלי שקיבלה על כך שיפוי. מחדל אספקת השירותים בתיכון הוביל במהרה להצפות ביוב, הצטברות פסולת והפסקות חשמל, ולאחר שהאגודה פנתה בנושא לגורמים הרלוונטיים, הודיעה מכללת סח'נין כי לעת עתה, ולפניה משורת הדין, לקחה על עצמה את מימון ואספקת שירותי התחזוקה הנדרשים. משרד החינוך לא הגיב לעיון בפניית האגודה ובמענה שהתקבל, ראו [אתר האגודה לזכויות האזרח](#).

²⁴ מענה משרד החינוך לבקשת חופש מידע מיום 15.3.2026.

²⁵ עת"מ (ב"ש) 78735-03-25 פלוני (קטין) נ' מנהלת מחוז הדרום. למידע נוסף, ראו [אתר האגודה לזכויות האזרח](#). העתירה הוגשה על ידי האגודה לזכויות האזרח, המועצה לכפרים לא מוכרים (קרן אלסיראג' בע"מ) ו-15 ילדים וילדות.

²⁶ עת"מ (ב"ש) 23-11-14812 אבו קרינאת נ' משרד החינוך. למידע נוסף, ראו [אתר האגודה לזכויות האזרח](#). העתירה הוגשה ע"י האגודה לזכויות האזרח, המועצה לכפרים הלא מוכרים (קרן אלסיראג' בע"מ), פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי, עמותת עתיד במדבר, ועדי הורים והורים.

החינוך. מנגד, משרד החינוך טען כי המועצה מנסה להפעיל לחץ פסול לשם קבלת תקציבים נוספים, ודבק בכך שהמשרד מעניק שיפוי בגין כל הוצאה המדווחת לו כדין על ידי המועצה, ואף מאשר הוצאות חריגות.²⁷

במסגרת ההליך, בית המשפט נעתר לבקשת האגודה ונתן צו ביניים שמחייב את משרד החינוך ואת המועצה האזורית נווה מדבר להמשיך לספק לילדי הכפרים הלא מוכרים שירותי חינוך ברציפות ולפעול למען גיבוש הסכמות, על מנת להבטיח את המשך מתן שירותי החינוך כסדרם עד תום שנת הלימודים.²⁸ כמו כן, לאור הליקויים החמורים בתחום התברואה, התחזוקה והבטיחות במוסדות החינוך, בית המשפט הורה למשרד החינוך ולמועצה האזורית לטפל בדחיפות בכל הליקויים הקשורים לפינוי אשפה, שאיבת ביוב ומזגנים תקולים, משום שאי-טיפול בנושאים אלו מסכן את בריאות התלמידים.²⁹

כך, על בסיס כמעט שנתי, ועדי ההורים וארגוני חברה אזרחית נאלצים לפנות לבית המשפט בשל משרד דחוף שמקורו בסכסוך כספי בין משרד החינוך לבין אחת משתי המועצות עמן התקשר למתן שירותי חינוך לילדי הכפרים הלא מוכרים. במרבית המקרים, לסכסוך יש השלכות כבדות משקל על אפשרותם של התלמידות והתלמידים לקבל חינוך ראוי, או חינוך בכלל. הנושאים שבמחלוקת בין משרד החינוך למועצות אמנם משתנים ממקרה למקרה, אבל התופעה היא זהה: **פעם אחר פעם פורץ משבר במוסדות החינוך בכפרים הלא מוכרים, המועצות האזוריות או ועדי ההורים משביתים את הלימודים, ומשרד החינוך יושב בחיבוק ידיים ואינו נוקט באמצעים מידיים ואקטיביים להבטחת רווחתם של התלמידים.**³⁰ באופן עקבי, משרד החינוך מטיל על האחראיות על הטיפול בבתי הספר בכפרים הלא מוכרים על המועצות, ורואה את עצמו אחראי רק להעברת תקציבים, ותו לא.³¹ זאת, למרות שידוע לכל כי המועצות אינן מעניקות שירותי חינוך ברמה מספקת.

כתוצאה מכך, מצבם של בתי הספר מתדרדר, וחינוכם של אלפי ילדות וילדים בדואים – שמלכתחילה לוקה בחסר וסובל מהזנחה ניכרת – נפגע עוד יותר. התלמידים נלקחים כבני ערובה בסכסוך בין הרשויות, ונאלצים לשהות שעות ארוכות במוסדות לימוד שמסכנים את בריאותם ובטיחותם, בתנאים לא ראויים ולעיתים אף בלתי אפשריים ללמידה, ובאופן שפוגע בנושאות בכבודם ובזכותם לשוויון. לא אחת, עתירות לבית המשפט הן הגורם היחידי שמחייב את משרד החינוך לפעול, להידבר עם המועצות ולמצוא פתרון זמני – עד לפעם הבאה.

על מנת לעמוד על היקף וחומרת הליקויים הקיימים, נציג להלן ממצאים שעלו במבדקי בטיחות ותברואה, אשר נערכו ב-11 בתי ספר בכפרים הלא מוכרים באוגוסט 2026.

²⁷ ראו תגובות המדינה והמועצה בעת"מ (ב"ש) 37413-01-26 אבו קרינאת נ' מנהלת מחוז הדרום, [באתר האגודה לזכויות האזרח](#).

²⁸ ראו החלטות בית המשפט באתר האגודה, ה"ש 10 לעיל.

²⁹ מתוך [החלטת בית המשפט מיום 11.6.2026](#): "מתן שירותי חינוך אינו מסתכם רק בהעמדת מקום פיזי ומורים. ברור כי על מנת שהחינוך יהיה אפקטיבי, הוא חייב להינתן בתנאים הולמים [...] מובן כי שלושת התחומים [...] שהם שאיבת ביוב מתוך בורות האגירה (בהיעדר מערכת ביוב) במוסדות החינוך הרלוונטיים, פינוי שוטף של אשפה, ודאגה למיזוג אוויר בכיתות, אינם יכולים להמתין עד הפתרון המלא של המחלוקת בין המדינה והמועצה, ויש לדאוג ולוודא תקינות הפעילות בשלושת הנושאים האמורים. המדובר בנושאים שאי טיפול בהם עלול לגרום לסכנות בריאותיות ממש". נכון למועד כתיבת שורות אלו, ולאחר סיומו של ההליך, הליקויים האלו לא טופלו במלואם.

³⁰ עוד ראו מקרים דומים: [עתירה לפתיחת שנת הלימודים במועצה האזורית אל-קסום](#) (2.9.2019); [עתירה לחידוש שירותי החינוך לילדי הכפרים הלא מוכרים](#) (11.11.2019).

³¹ ראו למשל, מתוך תגובת המדינה מיום 9.6.2026 לעת"מ 37413-01-26: "המדינה מוסיפה להעביר את התקציבים והכספים הנדרשים לרשות (בהתאם למתווה העברת הכספים הקיים) ובכך ממשיכה לממש את מלוא אחריותה".

מסגרת הבדיקה

המבדקים נערכו על ידי חברה חיצונית וניטרלית המתמחה במבדקי בטיחות במוסדות חינוך, בעלת הסמכה לעריכת מבדקים אלו, ובהתאם לקריטריונים ולסטנדרטים שנקבעו על ידי משרד החינוך.³² לפי דו"חות הבדיקה שהעבירה החברה לאגודה, "הממצאים אותרו מתוך השוואת המצב הקיים עם סטנדרטים נדרשים המפורטים ברשימות מנחות לעריכת מבדק המצויות גם ברשויות המקומיות וברשות ממוני הבטיחות המחוזיים".

המבדקים הוזמנו על ידי האגודה לזכויות האזרח, והבידוק נעשה על ידי יועץ בטיחות מטעם החברה ובתיאום עם ועדי ההורים של בתי הספר השונים. חשוב להדגיש כי האגודה לזכויות האזרח לא התלוותה לסירורים בבתי הספר ולא התערבה בביקורים או בממצאים או בדו"חות שהונפקו; הממצאים שלפניכם משקפים אך ורק את הליקויים שאותרו על ידי החברה.

המבדקים נערכו ב-11 בתי ספר בכפרים הלא מוכרים, המפורטים בטבלה שלהלן, בימים 9-10 באוגוסט 2026:

שם בית ספר	סמל מוסד	סוג מוסד	שם יישוב	מס' תלמידים	הגוף המפעיל	מועד בידוק
אל-אמל	618462	יסודי	א-סייד	1,010	אל-קסום	9.8.2026
תל ערד	618116	יסודי	תל ערד	398	אל-קסום	9.8.2026
אבו קרינאת א'	618033	יסודי	חלקו הבלתי מוכר של אבו קרינאת	729	נווה מדבר	9.8.2026
ביר אל משאש	618785	יסודי	ביר אל משאש	495	נווה מדבר	9.8.2026
יסודי אבו קוידר	618603	יסודי	אבו קוידר	1,205	נווה מדבר	9.8.2026
תיכון אורט אבו קוידר	761643	על-יסודי	אבו קוידר	367	רשת אורט	9.8.2026
רח'מה	632786	יסודי	רח'מה	379	נווה מדבר	10.8.2026
אל עזאזמה א'	618702	יסודי	ואדי אלנעם	862	נווה מדבר	10.8.2026
אל עזאזמה ב'	618108	יסודי	ואדי אלנעם	1,171	נווה מדבר	10.8.2026
אל עזאזמה ג'	618892	יסודי	ואדי אלנעם	202	נווה מדבר	10.8.2026
תיכון וואדי אלנעם	785303	על-יסודי	ואדי אלנעם	384	מכללת סח'נין	10.8.2026

תחומי הבדיקות כללו:

- ❖ דרכי הגישה למוסד.
- ❖ תשתיות המוסד, לרבות ביוב, מים וחשמל.
- ❖ בטיחות חשמל.
- ❖ תברואה, היגיינה ומי שתייה.

³² ראו נוהל משרד החינוך: [רשימה מנחה לעריכת מבדק בבית ספר, גן ילדים, פנימייה וכפר נוער \(מעודכן לספטמבר 2025\)](#).

- ❖ מצב המבנים וחצרות בתי הספר, לרבות חלונות, גידור, ריצוף וצמחייה.
 - ❖ מצב הציוד, הריהוט ומתקני הספורט והמשחק.
 - ❖ מפגעים קבועים וניידים במוסד.
 - ❖ מוכנות לחירום.
- ממצאי המבדקים חולקו לשלוש רמות קדימות טיפול עיקריות:
- ❖ קדימות 0: מפגע המחייב את הסרתו המיידית.
 - ❖ קדימות 1: קיים פער גדול בין הממצא לבין דרישות הבטיחות. משך הזמן עד לתיקון בפועל של הליקוי יקבע על ידי הרשות המקומית.
 - ❖ קדימות 2: קיים פער קטן עד בינוני בין הממצא לבין דרישות הבטיחות. משך הזמן עד לתיקון בפועל של הליקוי יקבע על ידי הרשות המקומית.

ממצאי המבדקים

הממצאים המופיעים להלן מהווים סקירה חלקית בלבד של תוצאות המבדקים, והם מחולקים לארבע קטגוריות: בטיחות במרחב בית הספר; מבנה, תשתיות וציוד; תברואה והיגיינה; ומוכנות לחירום.

בטיחות במרחב בית הספר

דרכי גישה לבית הספר, חנייה והסעות

ב-10 מתוך 11 בתי הספר שנבדקו ישנם ליקויים בגישת התלמידים לבית הספר, אשר חושפים את הילדים לסכנת דריסה. בבית הספר אבו קרינאת, למשל, דרך הגישה הרגלית של התלמידים לבית הספר גובלת במסלולים המיועדים לרכב – וזאת ללא הפרדה רציפה וברורה. בבית הספר תל ערד, שטח החנייה לרכבים ממוקם בתוך חצר בית הספר, ללא הפרדה או סימון למניעת דריסה, ובחניית האוטובוסים וההמתנה הצטברו גרוטאות ורכבים נטושים. בתיכון ואדי אלנעם נמצא כי בין הכביש לבין מתחם הכיתות אין גדר בטיחות או מעקה הפרדה – כך שישנה סכנה ממשית להתדרדרות כלי רכב מהכביש לכיוון בית הספר.

מתחם הכיתות בתיכון ואדי אלנעם, החשוף לכביש

אזור חנייה והורדה בביר אל-משאש

כמו כן, ב-10 מתוך 11 בתי הספר שנסקרו נמצא כי בסביבת הכניסה ובאזור הורדת ואיסוף התלמידים להסעות חסרים אזורי המתנה מוסדרים ומוצלים, אשר מחייבים את התלמידים להמתין זמן ממושך תחת השמש הקופחת, תוך חשיפתם לסכנת התייבשות ועומסי חום. בתיכון ואדי אלנעם, ההגעה לבית הספר כרוכה בהליכה בדרך ארוכה ומבודדת, ואף היא אינה כוללת הצללה.

ב-8 מבתי הספר שנבדקו נמצא כי כלי הרכב וההסעות נוסעים על משטחי כורכר לא סלולים. נסיעה על משטח כורכר, כך לפי הדו"חות, גורמת להתרוממות אבק כבד המהווה סכנה למחלות במערכת הנשימה; ב-7 מבתי ספר עם אותם משטחי כורכר, המשטחים אינם מוסדרים ומתוחזקים כראוי וכוללים בורות ושקיעות המייצרים סכנת למעידה, נפילה ופציעה.

פסולת וצמחייה בחצר

ב-10 מתוך 11 בתי הספר קיימת הצטברות של פסולת בחצר, הכוללת רהיטים ישנים ושבורים, פסולת בנייה, גרוטאות וזבל. בחלק מהמקרים מדובר בהררי זבל של ממש; הדבר מהווה סכנה בריאותית ובטיחותית עצומה לתלמידים, שכן הפסולת כוללת פריטים חדים, חלודים או בעלי ריח קשה, מזמינה מזיקים ומהווה קרקע פורייה להתרבות חיידקים. כך, בעצם היציאה לחצר המשחקים הילדים מסתכנים בפציעה, בחשיפה למפגעים תברואתיים ובפגיעה בבריאותם ובבטיחותם.

בבית הספר היסודי אבו קוידר נמצאה הצטברות חריגה ונרחבת של פסולת בניין, שברי בטון, קרמיקה וחלקי מתכת, אשר הוגדרה בדו"ח כמפגע בקדימות 0 - מפגע בטיחותי המחייב את הסרתו המיידית. בחצר בית הספר אבו קוידר תועד מפגע נוסף בקדימות 0 – אזור בנייה ושיפוץ פעיל ובלתי מגודר בתוך החצר, המכיל פתחים, סולמות וכלי עבודה נגישים לתלמידים.

חצר בית הספר ביסודי אבו קוידר

חצר בית הספר באל-אמל

ב-9 מתוך 11 בתי הספר שנסקרו נמצאה צמחייה פראית, מוזנחת ודוקרנית בהיקף נרחב, כולל צמחייה בעלת ענפים בולטים, המייצרת סכנת שריטות, חתכים ופציעה, וכן מהווה מוקד משיכה והתרבות למזיקים ולמפגעים תברואתיים. בהקשר זה, ב-5 בתי ספר יש שבילים, מעברים ודרכי גישה החסומים על ידי צמחייה ופסולת, מקשים על התנועה ומונעים מעבר בטוח של תלמידים, בייחוד בשעת חירום.

במספר בתי ספר יש פסולת מסוכנת במיוחד: באל-עזאזמה א' קיימת **סכנת שריפה** חמורה עקב הצטברות גזם יבש וקוצים המהווים "חומר בעירה מסוכן ביותר"³³ לצד לוחות אסבסט שבורים הזרוקים בחצר והמהווים **סכנת שחרור חלקיקים מסוכנים לאוויר**. באל-עזאזמה ב' תועד שטח אדמה נרחב המכוסה כולו בכמויות עצומות של שקיות פלסטיק, אריזות מזון ואשפה המהווה מטען אש פוטנציאלי, לצד שבילים החסומים בפסולת עץ וקרטונים המוגדרים כ"מטען אש הכלוא בין שני מבנים יבילים"³⁴ המאיימים ללכוד אש ועשן. בתיכון אבו קוידר נמצא כי נתיב ההליכה המרכזי בין המבנים חסום לחלוטין על ידי ערמות של לבני בטון, חלקי פח וכלי מכני הנדסי כבד העומד שם כדרך קבע, וזאת לצד מכולת פינוי אשפה העמוסה מעבר לקיבולתה.

מגרשי ספורט ומתקנים

ב-8 מתוך 11 בתי הספר נמצא מחסור חמור במתקני ספורט ומשחק תקינים ומוסדרים, לצד מגרשי ספורט חשופים לקרינת שמש ישירה, ללא כל הצללה. כמו כן, ב-6 בתי ספר נמצא כי מתקני הספורט והמשחק מופעלים ללא בדיקה תקופתית שנתית או אישור בטיחות תקף המעיד על יציבותם ועיגונם, דבר המעלה חשש כבד **לכשל, התהפכות או קריסה של המתקנים בעת השימוש או בעת פגיעת כדור**.

ב-5 בתי ספר תועדו מתקני ספורט שעשויים להוות סכנה לתלמידים המשחקים, כמו שערי קט-רגל ועמודי כדורסל המחוברים יחד כיחידה אחת, בניגוד לתקן של משרד החינוך – שכן הם עשויים לקרוס יחדיו על התלמידים. בתל ערד נמצאו מתקני ספורט, ללא תקן, הממוקמים בשולי הכביש. בשני בתי ספר אחרים, כמו אבו קרינאת, נמצא כי משטח המגרש אינו תקין, וכי הוא שחוק, סדוק ובלוי, וכולל בורות, סדקים והצטברות חול ועפר המייצרים **סכנת החלקה ומעידה** ומפריעים לפעילות תקינה ובטוחה. באולם הספורט ביסודי אבו קוידר, נמצא כי בתקרה ישנם לוחות ופנלים אקוסטיים מתפרקים, תלויים ונוטים כלפי מטה, אשר עלולים **ליפול מגובה רב** על התלמידים.

לוחות ופנלים מטים ליפול באולם ספורט ביסודי אבו קוידר

מגרש מכוסה בחול, אבו קרינאת

³³ מבדק הבטיחות באל-עזאזמה א', עמ' 3.

³⁴ מבדק הבטיחות באל-עזאזמה ב', עמ' 4.

הצללה

ב-8 מתוך 11 בתי הספר תועד מחסור משמעותי וחמור ביותר בשטחי הצללה בחצרות ובשטחים הפתוחים של המוסד, כאשר חלקים נרחבים מהחצר, מאזורי המשחק, השהייה והפעילות חשופים לקרינת שמש ישירה, ללא מענה מוצל מספק ביחס להיקף השטחים ומספר התלמידים. בכל שמונת בתי הספר הללו נמצא כי גם מגרש הספורט חשוף לחלוטין ואינו מוצל.

עקב בעיות הצללה אלו, מתעוררת **סכנת התייבשות ועומסי חום קשים** בקרב התלמידים והצוות בעת השהייה והפעילות בחוץ, בפרט בתנאי האקלים והחום הקיצוניים המאפיינים את אזור הנגב. מעבר לכך, המחסור בהצללה גם מצמצם ומגביל את האפשרות לשימוש בטוח ורציף במרחבי החוץ, דבר המונע מהתלמידים שטחים ראויים למשחק, למנוחה, לפעילות גופנית ולפעילות חינוכית-חברתית במהלך יום הלימודים.

חצרות משחקים חשופות לשמש, ללא הצללה – באל-אמל ובביר אל-משאש

גדר בית הספר

ב-8 מתוך 11 בתי הספר שנסקרו נמצא כי הגדר המקיפה את שטח בית הספר היא פגומה, רעועה ולא אחידה, כך שאינה מייצרת מעטפת בטיחותית רציפה ותקינה למוסד חינוכי כנדרש.

בחלק מבתי הספר נמצא כי **חלקים מהגדרות ניתנים להזזה, עקירה ופריצה בקלות.** מדובר בפגיעה חמורה ביכולתו של הצוות החינוכי להשגיח על התלמידים ולעמוד בבקרה על הכניסה והיציאה של השוהים במוסד. כך, נפגעת תחושת המוגנות של התלמידים, ואין כל דרך להגן עליהם מפני זרים או בעלי חיים, אשר יכולים להיכנס בקלות למתחם. באל-עזאזמה ב', למשל, תועדו בגדר מקטעים פתוחים, רופפים ומתפרקים אשר מחופים בבמבוק באופן מאולתר, ומייצרים פרצות רחבות בגדר.

בנוסף, בחלק מהגדרות ישנם קצוות חדים, בליטות, וקטעי חלודה הנגישים למגע התלמידים. כך, הגדרות הופכות למפגע בטיחותי משמעותי המייצר **סכנות חתך, דקירה, היתפסות ופציעה,** בייחוד בעת משחק וטיפוס. באל-עזאזמה א' דווח על גדר בעלת קצוות מתכת דוקרניים וחלודים, **הבולטים ישירות לתוך נתיב ההליכה של התלמידים.** בתיכון אבו קוידר נמצאו מספר ליקויי גידור, ובהם גדר רשת קרועה, מעוקמת ובעלת קצוות חדים ומסוכנים, המוצבת בקדמת ארון החשמל.

גדר מתפרקת באל-עזאזמה א'

פרצה בגדר באל-עזאזמה ב'

גדר רשת בצמוד לארון חשמל בתיכון אבו קוידר

מבנה, תשתיות וציוד

ביוב

בכל 11 בתי הספר אין חיבור למערכת ביוב מרכזית: השפכים מפונים באמצעות בור ספיגה ישן, שלא מספק מענה הולם לצורכי בתי הספר. בבדיקות שנערכו נמצאו בכל בתי הספר סימנים לנזילות ולגלישת שפכים. בנוסף, באף אחד מהמוסדות בור הספיגה אינו מגודר, נעול או מסומן, וישנה **סכנה של קריסת המכסה ונפילה לבור**, או חשיפה למפגעים תברואתיים, לשפכים, ריחות, מזיקים וסיכון לתחלואה.

בהתאם לתיעוד בדו"חות, עולה כי רבים מבורות הספיגה נוטים להעלות **סירחון קשה** ולהקשות על התלמידים לשהות בכיתה. בחלק מבתי הספר ישנם בורות ספיגה שבורים או ישנים, אשר מתמלאים בקלות, ולפיכך עולים על גדותיהם כל כמה ימים; תופעת הצפת הביוב החריפה בחלק מבתי הספר בשנים האחרונות, בשל עיכובים משמעותיים בתדירות שאיבת הביוב.

בור ספיגה פתוח בבית הספר ביר אל-משאש

אספקת חשמל ובטיחות מתקני חשמל

ב-5 מתוך 11 בתי הספר אין חיבור לתשתיות חשמל, אלא רק חיבור לגנרטור. בלפחות 4 מתוכם, הגנרטור אינו מבודד ומופרד כראוי מהתלמידים, ואין תיחום או שילוט אזהרה מספקים. יש להדגיש את הסיכון הבריאותי והבטיחותי הטמון בכך: גנרטורים פולטים **גזים מסוכנים, רעש עז וקרינה בלתי מייננת**, העלולים לפגוע בבריאות ולהחמיר תחלואה כרונית. נוסף על כך, הם חושפים את הסובבים אותם לסיכונים

בבטיחותיים, ובהם **כוויות, התחשמות ופציעות**.³⁵ קרבתם לתלמידים, ללא כל גידור ראוי, מחריפה את הסיכונים הללו.

בבית הספר אל-עזאזמה א', לשימוש בגנרטור יש נזקים סביבתיים נלווים: נמצא כי בקרבת הגנרטור יש "זיהום קרקע חריף ודליפת דלקים ושמן מסיבית ישירות על האדמה ועל משטחי העץ והפלסטיק המפוזרים סביב המתקן הפתוח של הגנרטור".³⁶

עוד יש לציין כי חיבור לגנרטור תלוי באספקת סולר סדירה מצד הגוף המפעיל את בתי הספר. עיכוב באספקת סולר, כפי שאירע פעמים רבות בשנים האחרונות בכפרים הלא מוכרים, משבש את פעילות בית הספר ולעיתים משבית אותו לחלוטין. כפי שנכתב בדו"חות, "מצב שבו תשתית בסיסית וחיונית להפעלת מוסד החינוך תלויה בגנרטור ובזמינות דלק, לצד מפגעי הבטיחות והרעש הנלווים להפעלתו, פוגע בתנאי הבטיחות והשהייה וביכולת לקיים שגרת לימודים רציפה, שוויונית ותקינה".³⁷

ב-6 מתוך 11 בתי ספר קיימים מפגעים רבים המהווים סכנת התחשמות מיידית, כמו חוטי חשמל וכבלי חשמל חשופים, מחוץ לתעלות המגן שלהם או שנמצאים בהישג ידם של התלמידים. ב-5 בתי ספר נמצאו לוחות או ארונות חשמל פתוחים, חשופים, ללא כיסוי מגן פנימי וללא סידורי נעילה מתאימים, שמאפשרים לילדים לגעת ביד חשופה ברכיבי חשמל ומהווים **סכנת התחשמות, סכנה למגע עם מים או לחות וסכנת שריפה חמורה**. כמו כן, ב-3 בתי ספר תועדו שקעי חשמל או מפסקים פגומים, שאינם מקובעים, או מנותקים מהקיר ובולטים החוצה.

שני מפגעי חשמל הוגדרו בדו"חות בתור **מפגע בקדימות 0**, שיש לטפל בו באופן מיידי כדי למנוע פגיעה: לוח חשמלי ביסודי אבו קוידר, הממוקם בתוך שטח החצר, פתוח עם אלמנטים חשופים ללא סידורי נעילה, וכן לוחות חשמל חשופים באל-עזאזמה ב', ללא אטימה ולוח חיפוי פנימי, המעלים את הסיכון שכל ניצוץ או קצר קטן יציתו באופן מיידי את חיפוי הקיר היביל ויגרמו לשריפה מהירה שעשויה ללכוד את התלמידים.

עמוד תקשורת בסכנת קריסה מיידית באל-עזאזמה א'

ארון חשמל חשוף, יסודי אבו קוידר

³⁵ להרחבה על נזקי הגנרטורים, ראו: חוות דעתו של ד"ר אריה וגנר מיום 21.12.2023, נספח י"ח (עמ' 190-207) לבג"ץ 24/2381 **אדם טבע ודין נ' משרד החינוך** (תלוי ועומד), באתר אדם טבע ודין.

³⁶ מבדק הבטיחות באל-עזאזמה א', עמ' 13.

³⁷ ראו למשל: מבדק הבטיחות בתיכון ואדי אלנעם, עמ' 11.

ליקויים נוספים במתקני החשמל נמצאו בבית הספר רח'מה, בו ארון החשמל החיצוני ממוקם בגובה נמוך יחסית ודלתותיו פתוחות לרווחה ללא כל לוח פלסטיק פנימי; בביר אל-משאש, בו תועד שימוש מאולתר ובלתי מקצועי בסרט הדבקה סביב שקעים, מפסקים ובתי חיבור פגומים בכיתות וסמוך למזגנים; וכן בתיכון ואדי אלנעם, בו נמצאו בתי שקע חשמלי שהתנתקו מהקיר ובולטים החוצה בצורה מסוכנת. בנוסף, באל-עזאזמה א' עמוד עץ גבוה המשמש כתשתית לתקשורת ונושא כבלי תקשורת מתוחים, נמצא כשהוא נטוי מעל המבנה בזווית חדה ומסוכנת ובסכנת קריסה מידית.

ליקויים במבנים

ב-8 מתוך 11 בתי הספר שנבדקו נמצאו ליקויים חמורים במבנים, כגון קירות גבס שבורים, תקרות קורסות, אריחי קרמיקה מנופצים, רטיבויות, עובש וחלונות שבורים. לפי הדו"חות, בבתי הספר ניכר בלאי פיזי מתקדם של המבנים היבילים, רבים מהם בני עשרות שנים. כתוצאה מכך, ברבות מהכיתות שורות שלמות של אריחי קרמיקה התנפצו או נסדקו, חלקן שקעו פנימה ויצרו בורות החושפים את תשתית החול והבטון, ובחלק מהמקרים נותרו שברי קרמיקה חדים ומשוננים. כל אלו מעמידים את התלמידים בסכנת מעידה ופציעה.

תקרה בסכנת קריסה באל-עזאזמה ב'

עובש שחור בתיכון אבו קוידר

בחלק מהמקרים, קירות ותקרות המבנים המיושנים התעקמו, התקלפו ואפילו נוצרו בהם חורים של ממש; באחד מבתי הספר, לוחות הגבס החלו לקרוס. בשני בתי ספר דווח על שטיחי קיר קרועים ומתפוררים, אשר בהיותם חומרים דליקים יוצרים "סביבה לא בטיחותית המזמינה שריפות או פציעות".³⁸ במקרה של תל ערד, הוסבר כי "גיל המבנה מקשה על התחזוקה היומית" וכי "החומר של המבנה מתעייף וסובל מבלאי טבעי".³⁹

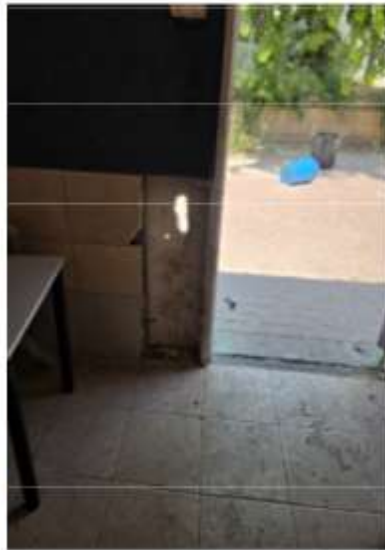
עוד תועדו ב-8 בתי ספר חלונות שבורים, מנופצים או לא תקינים, בין היתר, בשל אי-שימוש בזכוכית שאינה מתנפצת, כנדרש על מנת להגן על התלמידים מפני מזיקים ופגעי מזג האוויר. ב-6 בתי ספר תועדו מפגעי רטיבות או עובש, לרבות עובש שחור, קורוזיה ורטיבות כתוצאה מחדירת מים דרך הגג.

³⁸ מבדק הבטיחות באל-עזאזמה א', עמ' 17.

³⁹ מבדק הבטיחות בתל ערד, עמ' 17.

חלון מנופץ באל-עזאזמה א'

חור בקיר באל-עזאזמה ב'

חיפוי קיר מתפורר בתל ערד

ריהוט וציוד כיתתי

ב-7 מתוך 11 בתי הספר תועדו פריטי ריהוט או ציוד לקוי או שבור, לרבות שולחנות, כיסאות ולוחות מחיקים, כאשר ברבים מהם ישנם חלקים רופפים, בולטים, חדים או שבורים. שימוש בריהוט או בציוד במצב כזה גרוע מהווה מפגע בטיחותי, כך לפי הדו"חות – מהם נשקפת לתלמידים **סכנת פציעה, נפילה או היתקלות** במהלך השימוש השוטף והתנועה בכיתה. עוד עלה כי חלק מהציוד אינו תקין כלל, ואינו יכול לשמש את הילדים לצורך לימודיהם.

בכל בתי הספר הללו, להוציא אחד, דווח על ארונות רבים שאינם מקובעים לקיר כהלכה. לפי הדו"חות, הארונות נמצאים **בסכנת התהפכות**, שכן "ארונות גבוהים וצרים מסוג זה נוטים לאבד יציבות בקלות ולקרוס קדימה על השולחנות, ולפגוע בצורה ביותר בתלמידים שישבו שם".⁴⁰

ארון שבור ולא מקובע לקיר באל-אמל

שולחן כתיבה ברח'מה

שולחן כתיבה בביר אל-משאש

⁴⁰ מבדק הבטיחות ברח'מה, עמ' 17.

מערכות מיזוג אוויר

ב-6 בתי ספר תועדו מזגנים תקולים ולא מתוחזקים כראוי. לפי הדו"חות, רבים מהמזגנים אינם תקינים, וחלקם גם מייצרים רעש רב או גורמים לנזילות. עוד נמצא כי בעומסי חום או קור – קרי, בתנאי מזג אוויר קיצוניים המאפיינים את הנגב – המערכות אינן מספקות מיזוג נאות, ואינן מקררות או מחממות את הכיתה כנדרש. כתוצאה מכך, התלמידים והצוות נאלצים לשהות שעות רבות בכיתות לוהטות או קפואות, תוך פגיעה ביכולתם להתרכז ולשהות במוסד וכן תוך פגיעה בבריאותם והגברת הסיכון לתחלואה.

מזגנים שבורים בכיתות לימוד באל-עזאזמה ב'

תברואה והיגיינה

חדרי שירותים

ממצאי הדו"חות בעניין השירותים מעלים תמונה קשה במיוחד: **ב-10 מתוך 11 בתי הספר נמצאו ליקויים חמורים באגפי השירותים:** דלתות חסרות או שבורות, ניאגרות ומנגנוני הדחה פגומים, אסלות ללא מושב, כיורים וברזים לא תקינים, מחסור במתקני נייר וסבון, צנרת חשופה, רטיבות ולכלוך.

עוד עולה מהדו"חות כי במרבית בתי הספר שנבחנו, **תאי השירותים אינם מאפשרים לתלמידים לקבל אפילו את רמת הפרטיות הבסיסית והמתבקשת ביותר:** ב-7 מתוך 11 בתי הספר יש דלתות ומחיצות שבורות, ובמקרים רבים אין כלל דלת לשירותים. בחלק מתאי השירותים, גם החלונות אינם מספקים פרטיות והגנה מספקת: באל-עזאזמה ג', למשל, החלונות באגף השירותים הם **פתוחים לחלוטין**, ללא רשת או זכוכית.

בשבעה בתי ספר דווח על **כיורים או שירותים לא תקינים**, לרבות שירותים שלא ניתן להדיח בהם את המים, אסלות שבורות וכיורים ללא ברזים או ללא חיבור למים במועד המבדק. בבתי הספר אל-אמל ותל ערד דווח על מחסור חד בתאי שירותים, שכן תועדו בהם שלושה תאי שירותים לבנות ושלושה תאים לבנים בלבד, באופן שלא תואם את היקף התלמידים הלומדים בבית הספר.

בבית הספר אל-עזאזמה ב' ישנו שימוש באסלות כריעה ישנות, עליהן נכתב כי "האסלות נמצאו מלוכלכות מאוד, מוזנחות ומשטח הדריכה סביבן שחוק ומזהם. במוסדות חינוך סוג זה של מתקנים אינו עומד בסטנדרטים של היגיינה ונגישות, והוא מייצר **מפגע תברואתי קשה. סכנת תחלואה**".⁴¹

מצבם הקשה של אגפי השירותים בעשרת בתי הספר, וקיומם של מספר רב של ליקויים בחדר אחד, **מסכן את בריאות התלמידים.** כך נכתב על בית הספר אל-עזאזמה א': "הזנחה משולבת של אסלות שבורות,

⁴¹ מבדק הבטיחות באל-עזאזמה ב', עמ' 17.

היעדר ברזים, היעדר דלתות, סירחון ורטיבות בקירות מייצרת סביבה מזוהמת באופן פסיבי. ילדים נמנעים להשתמש במתקני התברואה כי אין פרטיות. **ילדים שנאלצים להשתמש במתקנים כאלה נמצאים בסיכון הגבוה ביותר להידבקות בחיידקים, טפילים ומחלות עור וזיהומים.**

כירים ללא ברז באל-עזאמה א'

שירותי כריעה באל-עזאמה ב'

תאי שירותים באבו-קרינאת

מתקני שתייה

ב-10 מתוך 11 בתי ספר דווח כי אין מספיק ברזיות לאספקת מי שתייה צוננים ביחס למספר התלמידים בבתי הספר, וכי המתקנים הקיימים נמצאים במצב תחזוקתי ותברואתי ירוד. ביסודי אבו קוידר, למשל, דווח כי ישנן שלוש ברזיות בלבד, על אף שלומדים בבית הספר כ-1,200 תלמידים. קרי, **מתקן שתייה אחד על 400 תלמידים.** בזמן המבדק, הברזיות אף לא עבדו ולא הוציאו מים. גם בבית הספר אבו קרינאת נמצא מחסור חד במתקני שתייה, לצד מתקני שתייה לא שמישים כלל.

מיעוט בברזיות תקינות מעלה את הסיכון לתחלואה ולחשיפה למפגעים תברואתיים, ומהווה פגיעה בנגישות של התלמידים למי שתייה, באופן שמגביר את הסיכון להתייבשות ולעומס חום, בפרט בתנאי האקלים והחום הכבד המאפיינים את הקיץ בנגב.

מתקן שתייה בבית הספר אבו קרינאת

מוכנות לחירום

מיגון

בכל 11 בתי הספר נמצא כי אין מיגון תקני בשטח בית הספר. אמנם ישנן מיגוניות ביישובים עצמם, מחוץ לשטח בתי הספר, אך אלו נועדו לשרת את כלל הקהילה החיה בכפר, אין יכולות להכיל את כל התלמידים והצוות, וברוב המקרים מספרן אינו עולה על שניים. לא אחת, גם דרכי הגישה אל המיגוניות הן מסוכנות ואינן מותאמות לשעת חירום: באל-עזאזמה ג', למשל, רחבת הגישה בחזית המיגוניות עשויה מאדמה חולית, המלאה באבנים קטנות וחצץ חופשי, המהווה סכנת מעידה, נפילה ופגיעה לתלמידים הממהרים להתמגן.

כפי שנכתב בדו"חות, "מצב זה יוצר פער מהותי במוגנות התלמידים והצוות בעת אירועי חירום, ואינו מבטיח לכלל השוהים במוסד גישה זמינה, בטוחה ומבוקרת למרחב מיגון תקני בזמן ההתגוננות הנדרש. **היעדר מענה מיגון מוסדי מספק פוגע בביטחונם ובתחושת המוגנות של התלמידים והצוות**".⁴² ואכן: הורים רבים מהכפרים הלא מוכרים דיווחו כי ילדים סבלו תחושות עזות של חרדה, מצוקה ופחד בהיעדר כל מענה מיגוני, ועל קושי רב להתאושש ולחזור לשגרה לאחר מכן.

למחסור במיגון יש גם השלכות על יכולתם של התלמידים לשמור על הרצף הלימודי ועל שגרה בתקופות מתוחות: בעוד בתי ספר בעלי מיגון תקין יכולים להמשיך בפעילות או לשוב אליה בהתאם להנחיות, היעדר מענה מיגוני בבתי הספר בכפרים הלא מוכרים עלול להותיר את תלמידיהם ללא מסגרת דווקא בתקופות משבר, ולהעמיק את הפער בינם לבין תלמידים אחרים.

ציוד כיבוי אש

ב-8 מתוך 11 בתי ספר נמצאו ליקויים ישירים בציוד כיבוי האש. במרביתם, ציוד כיבוי האש לא שלם ולא תקין. בחלק מבתי הספר הציוד הוא פג תוקף או שלא נערכה לו בדיקת תקינות, ובחלקם הארון עצמו לא תקין, כך שלא ניתן לגשת במהירות לציוד במקרה של שריפה.

בבית הספר אל-עזאזמה ב' עמדת כיבוי האש וגלגלון כיבוי האש מושבתים לחלוטין – והוגדרו כ"כשל בטיחותי גורף".⁴³ ציוד כיבוי אש תקין ומתפקד הוא חיוני כדי להבטיח תגובה מיידית במקרה של שריפה ולמנוע אירוע מסכן חיים.

סיכום ודרישות

מכלול הממצאים מצביע על מחדל מתמשך בתחזוקת בתי הספר שנבדקו. היקף הליקויים, שכיחותם והצטברותם בכלל בתי הספר שנבדקו מלמדים על הזנחה תשתיתית מתמשכת ועל פער משמעותי בין התנאים הנדרשים במוסדות חינוך לבין המציאות בפועל. מצב זה אינו רק מייצר סיכונים פיזיים מידיים, אלא פוגע גם ביכולת לקיים שגרת לימודים רציפה, בטוחה ושוויונית, ובתחושת הביטחון והמוגנות של התלמידים. הממצאים משקפים כשל עמוק במתן תנאי יסוד ראויים לסביבת חינוך, וממחישים את הצורך בהתערבות מערכתית ודחופה ולא בפתרונות נקודתיים בלבד. בנסיבות אלו, להלן דרישותינו לשם הטיפול במחדל:

❖ **תיקון מיידי של כלל הליקויים, תחזוקה שוטפת ובקרה:** על משרד החינוך, המועצות האזוריות והגופים הפרטיים המפעילים את בתי הספר לפעול לאלתר לתיקון כלל הליקויים בכל מוסדות החינוך בכפרים הלא מוכרים, ובפרט לתיקונם הדחוף של כלל מפגעי הבטיחות והתברואה שאותרו ושנשקף מהם סיכון לתלמידים, ולספק אישורים למשרד החינוך בדבר תיקון הליקויים לאחר בדיקה של חברות עצמאיות. במסגרת זאת, על משרד החינוך להבטיח כי מהלך זה יתוקצב ויפוקח בהתאם. על מנת למנוע את הישנות התופעה, על משרד החינוך לפעול בשיתוף הגופים המפעילים

⁴² ראו למשל: מבדק הבטיחות ברח'מה, עמ' 18.

⁴³ מבדק הבטיחות באל-עזאזמה ב', עמ' 15.

את בתי הספר ליצירת מנגנון סדור של תחזוקה שוטפת, בקרה ומעקב אחר תיקון הליקויים, לרבות ביצוע בדיקות תקופתיות בתדירות גבוהה ובחינת יישום ממצאיהם.

❖ **טיוב מנגנון ההתקשרות והתקצוב:** בשים לב לכך שמדי שנה מתגלעות בין הצדדים מחלוקות באשר להיקף התחייבויותיהם ולמקורות המימון – בהתקשרויות עתידיות בין משרד החינוך לבין הגורם המפעיל את בית הספר, יש להגדיר מראש ובאופן מפורט את היקף התקצוב ואת חלוקת האחריות בין הצדדים, ובכלל זה את האחריות לתחזוקת המוסד, לתיקון ליקויי בטיחות ותברואה ולמימון פעולות אלה. במסגרת זאת יש לקבוע מנגנון לטיפול במחלוקות (כגון גישור), על מנת למנוע השבתות חוזרות ונשנות של שירותי החינוך.

❖ **שיפור והסדרת התשתיות והמבנים בבתי הספר:** בטווח הארוך, יש לפעול לחיבור בתי הספר לתשתיות חיוניות כגון מים, ביוב וחשמל, להחלפת המבנים היבילים במבני קבע, ולהסרתם של חסמים תכנוניים לקבלת היתרים להרחבת המתקנים הנדרשים לבתי הספר – כמו כיתות נוספות, מגרשי ספורט, ועוד. רק כך תובטח לתלמידים סביבת לימודים בטיחותית, ראויה ומכבדת.

❖ **שיתוף פעולה ויצירת אפיק תקשורת רציף עם ועדי ההורים:** ועדי ההורים בבתי הספר בכפרים הלא מוכרים הם הגורם המיועד ביותר אודות מצבם של בתי הספר – הן משום שהם עומדים בקשר רציף עם מנהל בית הספר, הצוות החינוכי והקהילה, והן משום שהם חווים את מצבו של בית הספר על בשרם, דרך ילדיהם. כיום, ועדי ההורים אינם מקבלים מענה כאשר הם מצביעים על המפגעים הרבים בבתי הספר ומציפים חששות באשר לבטיחות ילדיהם. שיתוף הורי התלמידים, מתן כתובת ברורה לפניותיהם, הקשבה ומענה להן הם רכיבים חיוניים בשיפור מצבם של בתי הספר ובהבטחת סביבת לימודים בטוחה וראויה.

❖ **חידוד חלוקת התפקידים בין הגורמים המפעילים את התיכונים:** ניכר, לפחות ביחס לאחד מהתיכונים, כי ישנו פער משמעותי בין האופן שבו כל אחד מהגורמים המעורבים – משרד החינוך, המועצה והגוף הפרטי – תופס את תפקידו. לפיכך, יש צורך בחידוד חלוקת התפקידים בין הגורמים, ובמסגרת זאת, יש להבטיח כי טיפול בנושאים תברואתיים, המטופלים בשגרה על ידי רשויות מקומיות (כמו איסוף פסולת), יוקצו לגוף מסוים ויתוקצבו בהתאם.